JEGYZETEK

1. Bori Imre: *A jugoszláviai magyar irodalom rövid története.* Harmadik átdolgozott és bővített kiadás. Újvidék, Forum, 1993. 84–85.
2. Uo. 86.
3. Uo. 116.
4. Utószó in: Szenteleky Kornél: *Ugartörés.* Tanulmányok. Újvidék. A Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség Kiadása, é. n. 149.
5. Uo. 145–150.
6. Uo. 21.
7. Dettre János: *Új partok felé.* Szabadka. Életjel Könyvek, 1979. Az írásokat összegyűjtötte, a szöveget gondozta, az utószót és jegyzeteket írta Dér Zoltán. Valamint: Utasi Csaba: Dettre János. In: U. Cs.: *Vér és sebek.* Újvidék. Forum, 1994.
8. Szenteleky Kornél: *Ugartörés.* Újvidék. Forum, 1963. 54.
9. „Nem igaz, százszor nem igaz a »partra vetődés«, az elszakadás, a »messzire kiesés«. Én lázadozom eddigi életem és jelenlegi helyzetem ellen, de azért sohasem érzem, hogy elvesztettem a kapcsolatot a szent viharokkal, a szellem száguldó szárnyalásával. Én ott vagyok, velük vagyok, a harcosok, hívők első soraiban dalolok és marsolok előre, lépésben, eleven kedvvel és erővel, és bizonyos vagyok benne, hogy nem is fogok lemaradni. [...] A felvevőkészülék a fontos és nem a távolság. És ha koponyánkban tisztességes felvevőkészülék működik, így nincs idő és nincs távolság, úgy érzelgős ostobaságnak tűnik fel a partra vetődés siráma. (*Szenteleky Kornél irodalmi levelei 1927–1933.* Kiadja a Szenteleky Társaság. Zombor–Budapest, 1943. 388.)
10. Szenteleky Kornél: *Ugartörés.* Újvidék. Forum, 1963. 94–95.
11. *Bácsmegyei Napló,* 1924. nov. 16,
12. Szenteleky Kornél: *Ugartörés.* Újvidék, 1963. 66–67.
13. Uo. 63.
14. Szenteleky Kornél : *Ugartörés.* 1943-as kiadás, 5–10.

PAPP P TIBOR

Kisebbségből kisebbségbe

ELTENGERTELENEDÉSEM (POSZT)TÖRTÉNETE

I.

A couleur lokálban igen jól érzem magam. Az igazi lokálokban az ember általában jól érzi magát, mert nyugton hagyják, ül békén az asztalnál, és amíg kortyolgatja kávéját, italát, elmondja gondolatait, kicseréli másokéival. Ez az irodalmi lokál. És mert lokál, valami könnyedség van a levegőjében, füstös, zajos világában. ...Azért is jól érzem magam ebben a lokálban, mert asztaltársaim élők és holtak egyaránt lehetnek, senki nem zavar abban, hogy kicseréljem velük gondolataimat, két és kétezer év nem jelent társalgási akadályt, a személyes megjelenés bonyolultsága okán találták ki a lokáltulajdonosok a nyomtatott lapok általi társasérintkezést. Akik meg úgy érzik, táncoljanak nyugodtan, a lokálban az is megengedett, hisz azért lokál.

Bonyolult a szó, számomra csak az a kínos, ha betérvén egy meghatározott asztalhoz kívánnak ültetni, nem mintha nem tudnám, hol a helyem, de bóklászni jó dolog, ide-oda köszönni; a lokálissá tett lokálban nincs semmi vonzó, a lokalizált lokál három asztalnál többet nem tud elhelyezni, nincs hol, nincs hová.

(Lovas Ildikó: *Szabadkáról. (II.)* = u.ő.: *A másik történet.* Osvit, Szabadka, 1995. 61.)

Hátrálj csak forradalmár! (A deKON visszafogása.)

De most valahogy mégsem akaródzott „pusztítani". Mert ott, akkor, életemben először arra gondoltam, hogy az ilyesféle „átalakítás" pusztítás is lehet. Korábban mindig úgy képzeltem, hogy a hagyomány átírása nem csak lehetőség, de alkotó föladat is, ami elől legfönnebb ideig-óráig lehet menekülni. Akkor mégis az villant be, hogy milyen állatság: azért, hogy átmenetileg jól érezzem magam, képes volnék szétszedni a nagypapi táskáját!? A helyzet személyessége riasztott vissza, és kétségeket ébresztett bennem korábbi előföltevéseimmel szemben: lehet, hogy utálom, de valahol mégiscsak az enyém ez a dög! Rám lett hagyva. És jött vele valami elvárás is, hogy majd akkor ezentúl én és a táska, így meg úgy ... Kezdeni kell vele valamit, de úgy, hogy közben ne sérüljön az a pillanat ott a szobában. Hogy úgy kellene elolvasni és megértelmezni a Garaczit, hogy a táskának se legyen semmi baja.

(Kovács Sándor s. k.: *A másik szöveg, avagy értelmezés a határon.* = Kovács–Odorics: *Posztmagyar.* deKON-KÖNYVek, 4 Ictus, Szeged, 1995. 224.)

Tengertelenül. (Lassan, tünődve.)

Ha az olvasó netán már próbálkozott volna a jugoszláviai magyar irodalom (JUMI) kapcsán tett suta kis megjegyzéseim értelmezésével, akkor talán ezúttal is elnézi nekem az elbeszélendő tárgy birtokbavételét célzó reménytelen próbálkozásaimat. Ha nem lett volna még szerencsénk, akkor kérem, viseltessék türelemmel az általam szájalni kívántak kuszán csapongó összevisszasága iránt. Bizonyára nem célszerű ezt a szerintem (is) ki/elkerülhetetlen, de – egyelőre – még csak bontakozónak sem igazán mondható lokális diskurzust[1] a beszéd, az elbeszélhetőség iránti kételyeimmel kezdeni, ám a környezetemet uraló kurrens szóhasználat által a gyanú hermeneutikájának nevezett (vélten vagy valósan elirodalmiasult) léthelyzettől divatosságán túl sem érzem mentesnek magam. Így többnyire – kellően el nem ítélhető módon – a posztelméletek konjunktúrájának hátszelét meglovagolva vagyok kénytelen tálalni a JUMI kapcsán bennem kavargó gondolatok sokak számára önkényesnek is tetszhető füzérét. Melyet most, e szövegtest által, kívánok a köz számára is hozzáférhetővé tenni, mindannak ellenére, hogy az általam leírandó szavakban forgatni kívánt tárgy rekonstrukciójára több szempontból sem mernék vállalkozni.[2] Nem marad számomra más, minthogy olykor kifejtetlenül hagyott, de önkényességük látszata ellenére is legitimnek betudni óhajtott konstrukcióim köré a mindent bekebelező szövegköziség kevésbé megfellebbezhető kontextusforgácsaiból barkácsoljak legalább egy olvasás erejéig elégségesnek gondolt szövegparavánt.[3] A magát tudományosként tételező, deKON-os beszédmód velem meglódult lovának visszafogására szeretnék tehát kísérletet tenni, amely során a JUMI-t érintő eleddig eszközölt tételeim újramondásával – reményeim szerint – lehetővé válna azok új megvilágítása, illetve a nyegle agresszivitásáról elhíresült módszer visszahúzódásával a megüresedő szövegtérbe talán a tárgyat konstituáló, részemről lényegesként intencionált problémakörök (rendszer-anomáliák) kerülhetnének immár terítékre.

*Olvassuk együtt! (Read: *.MI.)*[x]

Máshol mondottam volt, hogy *a JUMI számomra olyan kihalt város, melynek ismerős utcáin jólesik barangolni.*[4] Némileg tompítható lenne ezen első nekifutásra sokakat sért(het)ő kijelentés[5] éle, ha bővebben is elidőzné(n)k önnön városfelfogásomnál. A város-metaforát én az irodalom-rendszereket (mint a társadalom részrendszereit) a diakrónia törésvonala mentén tudományos igénnyel leírni kívánó tevékenységnek a szemléletesebbé tétele céljára szeretném felajánlani. A fantáziát egyébként oly könnyen aktivizálni képes vizualitás talán ezúttal is megkönnyítheti a nem kizárólagosan mű- és esztétikum központú szemléletmódnak[6] a szűkebb szakma[7] részéről történő elfogadását, még akkor is, ha az – elméleti beágyazódottságából kifolyólag – eleve nem tart(hat) igényt a(z olykor magának már a hosszabb távon történő paradigmává válással való kacérkodást is megengedhető[8]) gyors elterjedésre. A JUMI berekesztődését hirdető tétellel[9] sem az 1918 és 1988 közötti időszak szerves folytathatóságát vallók legitimitását kívántam megkérdőjelezni, hanem az adott korszakban és az adott területen konstituálódott irodalom(rész)rendszer[10] és az azóta lejátszódott irodalmi események többnyire nagyvonalúan kezelt (ön)azonosságát próbáltam törlésjel alá tenni. Mert a város – számomra – nem több, mint amennyi a hagyomány által városként tartatik számon. Az értelmezés nyomán, a hagyomány szövetéből keríttetnek el épületei.[11] Esetenként mások és mások. Aspektusa válogatja. A térképkészítő így szükségszerűen városrendezési feladatokat is ellát. Szerencsé(nk)re a fikció (az irodalom) terrénumát ezen tevékenység kevésbé visszafordíthatatlanul befolyásolja. Térképet – elvben, a piac igényeit kielégítendő – bárki készíthet, és készíttethet. Persze ezt különböző céhek (belűről) és/vagy lobbik (kívülről) a maguk módján megkísérelhetik „szabályozni".[12] A térkép felhasználójának (az olvasónak) minden bizonnyal nem lehet könnyű kiválasztani a céljainak leginkább megfelelő ajánlatot. Mert – ne feledjük – a visszafogni kívánt nyelvjátékban a tudomány: szolgáltatás. A fentebb segítségül hívott két szerző (már kanonikusnak és még tudományosnak tekintendő) írása mondatja: az irodalom tudománya preparadigmatikus állapotban van. Nincs (immár a *.MI-ban sincs) általánosan elfogadottnak tekinthető irodalomszemlélet. Van viszont „irodalmi valóság", melyet (re)prezentánsai (az „irodalmi tény"-ek) tesznek elérhetővé – az irodalmi művek összessége mint adatbázis. Van továbbá az irodalomcsinálók hada (irodalmi cselekvők: alkotók, értelmezők, kánon-írók) – az irodalmi cselekvő mint hardware[13]; őket hívják szerzőknek, hiszen csak a „szöveg" formájában mások számára is hozzáférhetővé tett cselekvés (adat) számít – egyelőre – bevettnek az irodalomtudomány uralomra törő paradigmáinak legtöbbjében. S végül – de korántsem utolsó a sorban – van az irodalomtudományos paradigma mint software – ez az, amely futtatni képes az egyes műveket. A megfelelő mű általában csak a megfelelő ablakban fut a megfelelő módon – ez a kompatibilitás anomália. Ha pedig ezekután még mindig hajlandók lennők ráhagyatkozni egy adott térképre, nos akkor a feltüntetett és a nekünk megjelenő képződmény közötti differencia nem csupán a térképkészítők lelkét terheli.

(Oldás és kötés.) Hermeneután mondva:

a rossz kérdésfeltevés nem hagyja megnyilatkozni tárgyát. A hagyomány ilyetén való ápolása továbbra is inkább elfed, mintsem feltár. Az észlelő megértés felületes

[x] (*.MI) A számítógépesek argójából kölcsönzött jelölést olvasd:* = DÉ/JU/VA-nak, melynek kiterjesztése mindig: MI, azaz magyar irodalom.

kísérleteit követő kudarc önelégült konstatálásával a horizonton való belülkerülésnek sincs esélye, nemhogy az összeolvadásnak. A hőn áhított esztétikai megértés elmarad, az értelmezés meddő lesz, az alkalmazás pedig – ha ugyan sor kerül rá – önkényes. A jelentés megragadásának elmaradása ellehetetleníti a jelentőség vonatkozásainak feltárulkozását. Először tehát kérdezni illenők megtanulnunk. Mondja a hagyomány.[14] A nyelv(játék) majd beszél minket. Kibeszéli magát. Általunk. Posztindusztriális korunk alkalmazhatóság-istenének sugallatára Bill Gates és csapata (valamint konkurenseik) ilyen lángoszlopoknak teremték az interNET-et, hogy ők veze(the)ssék a népet a hálózat belé. Mi meg – orrunkat kínálva – hagyjuk el magunkat. Software-függésünk kezelhetetlen. Egyrészt mert a jelentkező rendszer-hibák kiküszöbölése is csak ideig-óráig teszi eredményesebbé *mű*ködésünket – saját (pre)paradogmatikus előfeltevéseinek béklyójából képtelenség (ki/el)menekülni.

Hiba az elérési úton. (Próbáld újra!)

De mi köze mindennek a *.MI-hoz? Illetve annak *-gal jelölt, (be)olvasandó adatbázisához? Mert vannak művek, melyek hozzájárulnak irodalmunk/közösségünk épüléséhez, s vannak, melyek ezen szempont(ok)ból – vizsgálódásaink során – könnyűnek találtatnak – mondja ismétcsak a(z arctalan) hagyomány. És ezt ugyanazon mű (adat) is modellálhatja. Próbáljuk csak meg betáplálni, belehelyezni B. Foky István mostanság közszájon forgó verseskötetét, a *Bezdáni verseket*[15] három(?) különböző paradigma horizontjába: valószínűsíthető, hogy a JU.MI erős változata nem venne róla tudomást.[16] A VA.MI számol ugyan vele, de – az eddigi előminősítés alapján[17] – nem tekinti (szép)irodalmilag releváns adatnak. A DÉ.MI képviselői pedig esetleg ebben vélik majd megtalálni az etalont, a tájainkon kívánatosnak tartott irodalom-mintát[18]. És ezzel eddig nincs is semmi gond. Ám közünk életének – koránt sem példa nélkül való – szokása átkiabálni az egyik nyelvjátékból (paradigmából, irodalomszemléletből) a másikba. Még ennek sem kellene óhatatlanul hibaüzenetbe torkolnia, ha az az *operacionalitás* szempontját[19] látókörön kívül nem hagyó módon történne meg. Talán erre kellene a leginkább ügyelni a Gerold László által a Kilátóban kezdeményezett, s önmagát – némely érintett hardware hiúsága okán – rögvest félre is vivő (rosszabb perceimben mondhatnók: deKONstruáló) párbeszéd jövőbeni normáit is rögzítő metadiskurzus további folytatásakor.[20]

JEGYZETEK

1. (lokális diskurzus) – Amennyiben a megszólalás (a beavatottság mértékét prezentálandó nem pusztán belső) kényszere a JU(M)I-nak egy, irodalmi önreflexióként is értelmezhető krležai tétel által hírbehozott, s az egyetemes magyar beszédmódjában balkáni kocsmaként elhíresült régiójában is eleve párbeszédre való felhívásnak tekinthető.
2. (nem mernék vállalkozni) – Egyrészt, mert irodalmi szocializációm utolsó, hellyel-közzel immár magam választotta, deKON-os szakasza elveti a rekonstrukció konzervatív eszméjének kivitelezhetőségét*, másrészt, mert magam sem vagyok meggyőződve a JUMI és a tőle csak jelentésben különbözőnek intencionált megnevezések (vajdasági magyar irodalom [VAMI], délvidéki magyar irodalom [DÉMI], stb.) jelöleteinek azonosságáról.**

* Vö.: ODORICS Ferenc: Poszthagyomány. = KOVÁCS–ODORICS: Posztmagyar. deKON-KÖNYVek 4 Ictus Szeged 1995 71–81.

** Vö.: FREGE, Gottlob: Jelentés és jelölet. = u.ő.: Logika, szemantika, matematika Gondolat Budapest 1980 156-190.

3. (szövegparaván) Remélem az érintettek elnézik nekem, hogy a jelen próbálkozáshoz felhasznált, általam is nagyrabecsült és – a divatnak való elkötelezettségemen túl – hozzám legközelebb álló (irodalom)hermeneutika terrénumáról elorzott vendég- és bázisszövegeket néhányszor nem a hagyományos használathoz illő módon és környezetben merészelem megjeleníteni.

4. Lásd: PAPP p Tibor: Szenteleki létrája. = Symposion Nº 004 1995/2 85.

5. (sokakat sért[het]ő kijelentés) – Közünk élete igen érzékenyen reagál az őt (JUM[I]-t) érintő, múltjára és jelenére hova tovább nem bevett módon reflektáló megnyilvánulásokra. Ezen szöveg születéséhez időben legközelebb a Gerold–Toldi vita esik*. A többségükben le- és önleplező célzatú reagálások helye és módja nem egyszer minden szociográfiai vizsgálódásnál hűebben képes reprezentálni az érintett közösség társadalmi állapota és önismerete között lappangó disszonanciát.

* Vö.: GEROLD László: Irodalomtörténet-írás és kritika hagyománya és jelene Vajdaságban. = Magyar Szó 1995/9/16 Kilátó XXXV/36 11–12.; (Családi) ki kicsoda. = Magyar Szó 1995/9/30 Kilátó XXXV/38 11.
TOLDI Éva: „férgek között élek én/Ott készül e költemény" = Magyar Szó 1995/9/23 Kilátó XXXV/37 13; Magyar Szó 1995/10/7 Kilátó XXXV/39 14.

6. (nem mű- és esztétikum központú szemlélet) Az általam eleddig követett divatos, magát irodalom-/tudomány-nak tételező beszédmód elvben hajlamos az irodalmat is rendszerként láttatni*, jómagam ezt a normál tudományos gyakorlatban csak alig érvényesülni tudó tételt** radikalizálva tartanám kívánatosnak az irodalmat is a rendszeralkotó tényező és viszonyok összességében vizsgálni, ahol a művek – az egyedüli hozzáférhetőség okán – a leginkább fókuszálható elemek, de helyüket csak a többi, kevésbé vizsgált alkotórész (cselekvés, értelmezés, felhasználás) viszonylatában szerencsés meghatározni.

* Vö.: ODORICS Ferenc illetve SCHMIDT S. J.: A konstruktivista irodalomtudomány. = Helikon 1989/1–2.

** A szegedi deKON-csoport három eddigi konferenciája csak az elmélet hagyományos (szöveg[mű]értelmező alkalmazásának lehetőségeivel foglalatoskodott.

7. (a szűkebb szakma) Értve alatta korunk irodalomtudományos tevékenységeinek két legelterjedtebb gyakorlatát, a (kritika-író) műértelmezést és a(z általában irodalomtörténet-írásként megjelenő) kánonkészítést, melyekhez képest – szerény és végletekig sarkító véleményem szerint – a hagyományosan még velük említett tevékenység, az elméletalkotás csak kiegészítő, alárendelt szereppel bíró részgyakorlatként tételeződik, hogy más (irodalminak is tekinthető) tevékenységekről itt most szó se essék.

8. Vö.: KULCSÁR SZABÓ Ernő: Virágozzék minden virág...? – Az átalakulás diszkurzusának néhány kérdése. = u. ő.: Az új kritika dilemmái. – Az irodalomértés helyzete az ezredvégen. Balassi Kiadó Budapest 1994 54–76.; ODORICS Ferenc: A hagyomány virágai – avagy mit becsül le egy deKON? = KOVÁCS–ODORICS: Posztmagyar. deKON-KÖNYVek 4 Ictus Szeged, 1995. 82–88.

9. Vö.: PAPP p: i. m. 85.

10. (irodalom[rész]rendszer) Még ha e résznek a rendszert illető betagolásával kapcsolatban sem az irodalom, sem a társadalom tekintetében mind a mai napig nem beszélhetünk a szakmán belül kialakult konszenzusról.

11. (kerítettnek el épületei) Legyen szó akár műről, akár rendszerről, a térképkészítő mindig a már meglévővel, illetve a majdan elkészülővel számol, ilyenképpen anyaga – persze pusztán az operacionalitás tekintetében – holtnak tekinthető.

12. Vö.: KUHN, Thomas S: A tudományos forradalmak szerkezete. Gondolat Budapest 1984; illetve ODORICS Ferenc: Empirizmus vagy konstruktivizmus? írásának Tudományos paradigmák c. fejezetét. Különös tekintettel a paradigma erős (Pe) illetve gyenge (Pgy) mo-

delljére. = DOBOS-ODORICS: Beszédhelyzetben. Széphalom Könyvműhely Dialógus Budapest 123–133.

13. Vö.: Génzseni. = Magyar Narancs 1995. november 16., VII/46 24–25.
14. Vö.: Szó–Művészet–Társadalom. (Szerkesztette: Lőrincz Judit) Múzsák Könyvkiadó Budapest 1993.
15. B. FOKY István: Bezdáni versek. Cnesa Kanizsa 1995.
16. (nem venne róla tudomást) Illetve a futottak még felsorolva számon tartó pozitivizmusa még jelölhetné ugyan, de értelmezése magával vonná a jugoszlavizmus nemzettudat/kisebbségi lét viszonylatában megoldottságot sugalló paradogmatikus előfeltevésének újragondolását. (Bár Dayton után ez sem lehetetlen.)
17. Vö.: GEROLD László i. m.
18. (irodalom-minta) Vélhetőleg sem a sorozatot szerkesztő dr. Papp György, sem a recenzens dr. Vajda Gábor, nem adta volna nevét a kötethez, ha nem tartja fontosnak annak megjelentetését. A dolog jelentőségét fokozza, hogy a kötet a HTMKK véges támogatási keretéből került kiadásra. (Érdekes lenne összevetni az elutasított kéziratok esetleges irodalmi megítéléseinek modelljeivel.)
19. (az operacionalitás szempontja) A konstruktív (irodalom)tudomány radikális változata operacionálisan zárt (irodalom)rendszerekben gondolkodik. Az Igazság csak egy-egy adott rendszeren belül képes igazságként funkcionálni. A rendszerek közötti párbeszéd nehézkes, de nem lehetetlen. A deKON ezzel kapcsolatos önmagáról kialakított jó véleménye a következő:
Egy deKON – mintegy tételként előrebocsátandó – jóakaratú hermeneuta. Amikor beszédben van, nem felülkerekedni akar, s nem is a diszkurzus fölötti uralom megszerzéséért szövegel, hanem a kölcsönös irányú megértetésért, megértésért. Nála sem jelent mást a „jóakarat", mint annak előzetes hajlandóságát, hogy a diszkurzus során tudomásul vegye a dialógusban állók horizontjainak elválasztottságát, és az ebből adódó kötelezettséget, hogy a kommunikáció sikere (a feszültségoldó horizont-összeolvadás) érdekében valamit föl kell adnia saját előzetes pozícióiból is.
ODORICS Ferenc: A hagyomány virágai, avagy mit becsül le egy deKON? = KOVÁCS-ODORICS: Posztmagyar. deKON-KÖNVYek 4 Ictus Szeged 1995 82–88.
20. (a metatadiskurzus folytatása) Részemről ez a Symposion No 006. számában fog (be)következni, lévén e dolgozat maga is egy hosszabb elmélkedés nyitó fejezete.